

УДК 811.161.2'42:821.161.2-058.237 "18/20"

Г 51

Світлана ГІРНЯК

САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ ІНТЕЛІГЕНЦІЄЮ СВОЄЇ РОЛІ В СОЦІАЛЬНОМУ СВІТІ: ЄДНІСТЬ МИНУЛОГО Й СЬОГОДЕННЯ

У статті схарактеризовано ідейно-тематичний зміст, засоби художнього вираження та мовні особливості “Зазивного листа до української інтелігенції” П. Куліша, “Одвертого листа до галицької української молодезі” І. Франка, пастирського листа “До руської інтелігенції” А. Шептицького, написаних на межі ХІХ – ХХ ст., а також текст “Декларації Ініціативної групи “Першого грудня” від 2011 р. Це допомогло пересвідчитися в беззаперечній актуальності листів-звернень суспільної еліти у часо-просторовому вимірі України, окреслити провідну роль інтелігенції у мово-, націє- та державо-творчих процесах.

***Ключові слова:** інтелігенція, соціальна диференціація суспільства, мова, лист-звернення, П. Куліш, І. Франко, А. Шептицький, Східна Галичина.*

***Постановка проблеми.** Долю української інтелектуальної верстви кінця ХІХ – початку ХХ ст. визначало те, що Україна в часі й просторі свого існування була підневільна, належала до різних метрополій (Росія, Австро-Угорщина, Польща). Тож українська інтелігенція як явище національної культури, її феномен, виявляє таку специфіку: неможливість самореалізації вдома, у провінції метрополії, а в зв'язку з цим – робота на теренах чужої культури (метрополії), інтелектуальне донорство української інтелігенції щодо центру, іншомовність або білінгвізм (полілінгвізм) її представників.*

Українська інтелігенція як субкультурна спільнота витворила цілісний образ соціального світу, в якому Україна – рівноправний суб'єкт націє- та державотворення, українське суспільство – цілісний живий організм, відповідальність за розвиток якого покладено на світську та духовну інтелігенцію як свідому своєї ролі й місії верству, зокрема й щодо збереження української мови.

Актуальність нашого дослідження вбачаємо у тому, що системний аналіз ідейно-тематичного змісту, засобів його художнього вираження, мовних елементів у адресних текстах соціолекту представників Наддніпрянщини і Східної Галичини обстежуваного періоду (П. Куліш, І. Франко, А. Шептицький) та сучасних українських достойників (громадське утворення “Ініціатива 1 грудня”) до галицької молоді, української (руської) інтелігенції без визначення регіональної належності, та й часової, виявляє беззаперечну актуальність листів-звернень у часо-просторовому вимірі України кінця ХІХ – початку ХХ ст. і початку ХХІ ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед праць із обраної сфери на особливу увагу заслуговує колективне дослідження “Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): у 3 книгах” [7]; розвідки Г. Касьянова “Українська інтелігенція на рубежі ХІХ – ХХ століть: соціально-політичний портрет” [4] і Н. Шип “Интеллигенция на Украине (ХІХ в.): историко-социологический очерк” [12] про становлення української інтелігенції, про її роль у націє-, мово- та державотворчих процесах. Згадані дослідження окреслюють передовсім роль інтелігенції в суспільно-політичних процесах, які відбувалися на теренах Східної Галичини й Наддніпрянщини в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., тоді як у пропонованому дослідженні ми вперше звертаємося до ідейно-тематичного змісту листів-звернень, характеризуємо засоби художнього вираження та мовні особливості в адресних текстах представників інтелігенції – П. Куліша, І. Франка, А. Шептицького, сучасних українських достойників громадського утворення “Ініціатива 1 грудня”.

Мета розвідки – схарактеризувати ідейно-тематичний зміст, засоби художнього вираження й мовні особливості “Зазивного листа

до української інтелігенції” П. Куліша (представника наддніпрянської інтелігенції), “Одвертого листа до галицької української молодезі” І. Франка, “Листа пастирського “До руської інтелігенції” А. Шептицького (представників галицької інтелігенції), написаних на межі ХІХ – ХХ ст., а також текст “Декларації Ініціативної групи “Першого грудня” (грудень, 2011 р.), який уклали В’ячеслав Брюховецький, Богдан Гаврилишин, Семен Глузман, Володимир Горбулін, кардинал Любомир Гузар, Іван Дзюба, Мирослав Маринович, Мирослав Попович, Євген Сверстюк, Вадим Скуратівський, Ігор Юхновський.

Передусім належить простежити генезу й концептуальний виклад мовної діяльності української галицької інтелігенції як субкультурної спільноти в зіставленні з наддніпрянською, що допоможе визначити її місце в соціальному світі минулого й сьогодення. Здійснимо це на основі аналізу “Зазивного листа до української інтелігенції” представника наддніпрянців П. Куліша (1882 р., Львів) [5], пастирського листа представника галицької інтелігенції та водночас родовитого польського дворянства А. Шептицького “До руської інтелігенції” (1901 р., Львів) [10], “Одвертого листа до галицької молодезі” представника нової різночинної генерації галицької інтелігенції І. Франка (1905 р., Львів) [9], а також Декларації Ініціативної групи представників сучасної української інтелігенції “Першого грудня” (грудень, 2011 р.) [1].

1882 р. у Львові накладом автора вийшла друком збірка “Хуторна поезія”, яку завершував “Зазивний лист до української інтелігенції”, що був реакцією П. Куліша на Емський акт 1876 р. Як відомо, Емський указ було спрямовано на витіснення української мови з культурної сфери й обмеження її побутовим ужитком, що призвело до тимчасової дезорганізації українського руху в Наддніпрянщині. Емський указ доповнював основні положення так званого Валуєвського циркуляра 1863 року, його зміст забороняв: без спеціального дозволу ввозити на територію Російської імперії з-за кордону книги, написані українською мовою; видавати українською оригінальні твори й тексти для нот; робити переклади з інших мов;

друкувати будь-які книги українською мовою; ставити українські театральні вистави (заборону знято 1881 р.); влаштовувати концерти з українськими піснями; викладати українською мовою в початкових школах. Дозволялося видавати українською історичні літературні пам'ятки та художні твори, але лише за умови їх написання згідно з загальноросійською орфографією та отримання попереднього дозволу на публікацію від Головного управління у справах друку. Місцевій адміністрації наказувалося посибити нагляд, щоб у початкових школах не велося викладання українською мовою та щоб із бібліотек були вилучені книги українською мовою, що не відповідають зазначеним вимогам [2].

Основна ідея “Зазивного листа...” – це звернення до української інтелігенції кінця ХІХ ст. не дивитися на світ “крізь чуже вікно”, відстоювати духовну суверенність і свою мову. Основна мета “Зазивного листа...” закладена в епіграфі, що складається з трьох цитат – слів апостола Павла, “Пословиці”, тези Спінози. Кожна з них несе особливе змістове навантаження, декодуючи два завдання, що ставив перед собою автор, – дидактичне, оприявлене в словах апостола Павла й “Пословиці” (заклик до духовності, активної життєвої позиції), й аналітичне (цитата зі Спінози, у якій звучить настанова на інтелектуальний аналіз). Текст П. Куліша умовно можна розділити на дві різні за своїм стилем і емоційністю частини. У першій автор аналізує українську історію, акцентує увагу на протиставленні “українська інтелігенція/реальна антисила – Україна/трансцендентний дух нації”. Осмислюючи українську історію, П. Куліш послідовно доводить, що в колоніальному становищі України винна саме українська інтелігенція, яка не має національного самоусвідомлення. Автор закидає “панству” його пристосуванство як під час польської, так і російської колонізаторської політики в Україні. У контексті власне Кулішевих “пошуків” такий закид може видатися нещирим, проте письменник звинувачує українську інтелігенцію не в тому, що вона шукала допомоги спочатку в польського уряду, а пізніше в російського, а що піддавалася усвідомленій асиміляції, втрачала власне національне обличчя через

нехтування українською мовою й культурою. Цікаво, що звинувачення російського колонізатора в П. Куліша звучать радикальніше, ніж польського. Автор “Зазивного листа...” вважає, що, якщо польські впливи були негативними, то російські призвели до вимирання українців як нації: *“...наші восточні сусіде самою перевагою власті, сили, достатку позбавили нас у свою чергу національного верховіття і вслідили той елемент національної жизні, котрий у людей наукових уважається за найперший. Не роблячи нам ніякого насильства, вони вичеркнули нас із книги живих націй, а давню нашу національну давнину присвоїли собі яко річ, про котру, за нашим мовчаннем, ніхто інший не озивався”* [5, 403]. На противагу соціоментальним настановам української інтелігенції, автор говорить про трансцендентний дух України та її культури. П. Куліш пов’язує воскресіння цього духу з постатями своїх попередників кобзарів і представників професійної літератури, наприклад І. Котляревського. Автор підкреслює їх значущість, але й указує на неусвідомленість і стихійність діяльності, тоді як власну позицію розцінює як раціональну, а тому більш продуктивну: *“Вони робили своє національне діло, буяючи яко люде віку темного; а ми робитимем своє, розмишляючи яко люди, освідчені наукою; вони – мечем та кулаччям, а ми – пером та лагодою”* [5, 411].

Друга частина містить авторське пророцтво. П. Куліш обирає для себе роль *“проповідника Христової свободи”*. Імітуючи біблійний стиль, письменник пророкує майбутнє України, що постане з неволі силою духу народного, науки і культури: *“Виставмо, миле браттє, на високостях науки і літератури наше національне знамено. Не побачить на ньому плями ні один край, опріч хіба тієї Московщини, що слухає цькування своїх погибельних політиків, своїх сліпих книжників і фарисеїв. Чистий стоятиме Сей стяг у сяєві гуманітарності. Не стягує він людей на криваве діло, на гарбанне чужої предківщини, на топтанне під ноги чужої святині. Стягує він українську розпуджену сем’ю до наслідування предківського надбання – рідного слова, до наслідування правом науки і словесності”* [5, 410].

“Одвертий лист...” Івана Франка відповідає в жанровому визначенні, стилістичному оформленні, дидактичності і спонукальності інтонацій творові П. Куліша. Автор звертається до галицької української молоді як нової генерації української інтелігенції, на яку покладає в бурхливий час напередодні першої російської революції 1905 – 1907 рр. велику місію стати рушієм процесу відродження української нації [9, 404] й протистояти внутрішньому ворогові незалежності України – російському лібералізму, озброєному трьома доктринами: *“православіє, самодержавіє й обрусеніє”*. *“Ці доктрини, – каже він, – ввійшли занадто глибоко в тіло і кров російської суспільності, щоб тепер, коли при кермі замість всевладного чиновника стане всевладний російський ліберал, ми могли надіятися раптової і основної зміни в самому режимі. Нехай і так, що доктрина православія втратить своє жало ексклюзивності (ліберал тим і ліберал, що до обрядових доктрин йому байдуже); але доктрина самодержавія й обрусенія дуже легко може подати собі руку з ліберальним доктринерством: вистарчить замість самодержавної особи поставити самодержавну ідею – ідею нероздільності й єдності Росії, непорушності російського великодержавного становища і фундаментального, визначального державного становища “русского”, т. є. великоруського народу, – і маємо знов продовження дотеперішньої політики руйнування, визискування та оглуплювання окраїн для “добра” центра, маємо національний автократизм у ліберальнім і конституційнім плані, на зразок угорського. Задатків для такого ліберального автократизму бачимо в російській суспільності дуже багато. Їх систематично плекала і підготувала вся дотеперішня чиновницько-автократична школа, привчаючи суспільність ігнорувати все органічно виросле, своєрідне, партикулярне й індивідуальне, погорджувати ним як дрібним і ретроградним або ламати його як нерідне одноцільним характером Росії (безцільне і безглузде топтання України, Польщі, Литви, Фінляндії і т.д.)”* [6, 402 – 403]. Основним завданням і моральним кредо для української інтелігенції І. Франко визначає як необхідність *“...навчитися чути себе українцями – не галицькими, не*

буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів. І це почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні наслідки. Ми повинні – всі без винятку перш за все пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожному хоч і як дрібному та частковому її успіху, а головне, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частинкою його” [9, 405]. Стати майбутніми достойниками української нації можна, на його думку, лише одним шляхом – інтенсивною, невсипущою працею над собою самим: “Здобуйте знання, теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і поважних мужів, повних любові до свого народу і здатних виявляти ту любов не потоками галасливих фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожна нація і кожна історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичному житті посміхнеться хоч трохи повна громадянська і політична свобода” [9, 409]. Наступним завданням української інтелігенції І. Франко визначає “створити з величної етнічної маси українського народу українську націю, суспільний культурний організм, здібний до самотійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тому здібний на присвоювання собі в найширшій мірі і в найшвидшому темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може здійснитися” [9, 404]. При цьому автор окреслює те поле діяльності, на якому нова українська інтелігенція може застосувати свої знання й сили: “Величезні труднощі цієї задачі стануть Вам ясно перед очима, коли подумаєте про той стан, у якому застає Україну нова доба. Без власних шкіл і без виробленої освітньої традиції, без проїнятого освітніми і народолюбними думками духовенства, без популярного і вищого письменства, яке могло би бодай на першій гарячій порі

заспокоювати всі духовні потреби величезної маси, без преси, яка могла б ясно держати і систематично оборонити стяг національності та прикладеної до місцевих потреб, свободної культурної праці, без надії на сильну фалангу цілком свідомих і на висоті сучасної освіти стоящих репрезентантів у законодавчих органах, і без міцної опори в масах народу та інтелігенції навіть для тих небагатьох репрезентантів, що побажають цілком відповісти своїй національній і культурній задачі, наша Україна готова знову опинитися в ролі ковадла, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі кролика, на якому різні прихильники вівісекції будуть виконувати свої експерименти” [9, 404].

Як зазначає М. Жулинський, І. Франко уявляв націю як суцільний культурний організм, який має уособлювати сформовану національну спільноту – єдину, нероздільну, здібну до самостійного культурного й політичного життя [3], у якій чільну роль відіграє українська інтелігенція.

У листі-зверненні до української інтелігенції А. Шептицький визначає ідеал держави, побудованої на християнських духовних підвалинах, що, водночас, не значить, що влада у такому суспільстві має знаходитися у руках духовенства. Розглядаючи стосунки в системі “Церква – суспільство, суспільство – влада, суспільство – особистість”, А. Шептицький чітко розмежовує світську і церковну владу: якщо світська влада має займатися справами суспільними, то церковна – моральним удосконаленням людей. “Християнська суспільність” – це спільнота людей, які живуть за християнськими принципами, *“обнимаючи всѣ потреби индивидуальнѣи суспѣльнѣи людей, запевняючи кождѣи одиници найсамостѣйнѣише розвиненѣе єи индивидуальности а кождѣи поодинокѣи групѣ суспѣльнѣи, якъ найповнѣише розвиненѣе всѣхъ єи силъ и всѣхъ дѣбр до котрыхъ має право природне, опирає ся до того степеня на власнѣомъ пересвѣдченю людей и ихъ свѣдомости, що лишень переконаный єѣ приминає, лишень переконаный єѣ держить ся”* [10, 9]. Таке суспільство є солідарним, усі члени його діють як складові частини одного великого організму, а обов’язки, на яких тримається

солідарність, розглядаються як абсолютні. Відповідно до трактування А. Шептицького, особа як громадянин і християнин має вбачати у законах влади певною мірою волю Бога й берегтися, щоб у разі непослуху владі не чинити непослуху волі Божій. Таке християнське суспільство буде розвиватися в душі християнства й у кожному напрямі буде *“доходити до рівноваги, ладу и силы”* [10, 42]. Звертаючись безпосередньо до інтелігенції, А. Шептицький говорить про потреби *“руського”* народу у сфері культури, освіти, економіки й наголошує при цьому на особливій місії та відповідальності інтелігенції як суспільної верстви, що стоїть *“на дорозі правди и добра”* і *“під прапоромъ Христа и вспільными силами въ дусѣ християнськомъ взяли ся до працѣ для пѣднесеня тыхъ, що помочи и двигнення потребують, для утвердження и остереження того, що здорове и добре, а усуненя всього, що небезпечно и шкѣдливе”* [10, 47 – 48].

Традицію звернень української інтелігенції, у яких визначено її роль і значення у процесі державотворення як суб’єкта цього процесу, продовжила в сьогоденні спільна ініціатива трьох Українських Церков православної традиції (УПЦ, УПЦ КП, УГКЦ) з приводу духовного пробудження й морального оздоровлення українського суспільства, відома як *“ініціатива Першого грудня”*. Інтелектуальна та духовна еліта сучасної України звернулася до українців із проханням подолати суспільну кризу, змінити ситуацію в країні на краще мирним шляхом. Провідні представники української інтелігенції, більшість із яких стали символами нескореного українського духу в умовах тоталітарного режиму ХХ ст., закликали українців знайти в собі сили для подолання спільних проблем у цивілізований спосіб. Текст *“Декларації ініціативної групи “Першого грудня”* (грудень, 2011 р.) постулює ту ж ідею, яку обстоювали попередні покоління українських достойників, – співпраця Церкви й Держави в інтересах блага суспільства: *“Ми, учасники зустрічі з Главами та представниками Української Православної Церкви, Української Православної Церкви Київського Патріархату та Української Греко-Католицької Церкви 1 грудня 2011 року, солідаризуємося з думками, викладеними у Зверненні згаданих Церков до українського народу з приводу нинішньої*

суспільної ситуації в Україні та об'єднуємо зусилля задля духовного відродження українського суспільства. До 20-ї річниці державної незалежності суспільство підійшло у вкрай драматичному стані морального і соціального занепаду та втрати життєвих орієнтирів. [...] Відродження потребують усі пласти українського суспільства. Ми переконані, що всі виразки нашого суспільства є лише проекціями головної проблеми – замулення нашого духу. Майбутнє України вимагає піднесення гуманітарно-духовних цінностей над короткозорим економічним зиском та політичною доцільністю. Нашою метою є становлення вільного народу України, об'єданого спільними духовними вартостями, здатного творити моральну політику, справедливу економіку та соціальне благо. [...] Ми об'єдалися самі й закликаємо об'єднуватись інших довкола таких принципів: 1. Примат свободи та людської гідності. Людина є вільною особистістю, а не додатком державної машини і фінансового капіталу. 2. Верховенство права та справедливий суд. Рівність перед правосуддям – замість вибіркового застосування закону, що заперечує сам принцип правосуддя та перетворює його на інструмент авторитарної примхи. 3. Доброчинство та взаємодопомога в суспільстві – замість патерналістських і авторитарних тенденцій державної політики; солідарність із людьми в потребі. 4. Партнерство та кооперація у сфері національного господарства – замість олігархічного монополізму, чесна конкуренція – замість хижацького взаємознищення і споживацького світосприйняття. 5. Взаємна відповідальність влади й суспільства за вибір належних і пропорційних засобів для захисту своїх інтересів. Добрі суспільні справи робляться лише добрими способами. 6. Спроможність до самоорганізації у вирішенні та обстоюванні соціально-політичних питань – замість політичного маніпулювання або схильності до зневіри. 7. Особиста посвята і жертвовність, особливо політиків, заради суспільного блага – замість спекулятивної політики роз'єднань та ворожнечі. Будь-які суспільні зміни вимагають посилення політичної моралі та культури, особистого прикладу.

Домогтися встановлення нових «правил гри» у державі можна лише шляхом послідовної громадської взаємодії та суспільного консенсусу. [...] Ми почали діалог. Закликаємо всіх громадян об'єднатися навколо відповідальності за майбутнє своєї країни. [...] Україна нашої мрії досі не постала тому, що ми очікували її в подарунок. Натомість такого роду мрії стають реальністю лише з великої віри й поту нашого чола. 13 грудня 2011 року [1].

З'ява “Декларації ...” як і самої “Ініціативи...” є важливою, знаковою подією в українській історії та культурі перших десятиліть ХХІ ст., виявляє відповідність феноменів сучасного суспільно-політичного життя України кордоцентричній світоглядно-ментальній традиції, есхатологічно-сотеріологічно-месіаністським настроям української інтелігенції.

Провіденціалізм, есхатологічно-сотеріологічні настрої, месіанізм української інтелігенції – усе це прочитується в коментарях учасників “Ініціативи ...”, зокрема в тексті Є. Сверстюка [8]. Стиль, мовні засоби викладу думки виявляють паралелі до програмних творів членів Кирило-Мефодіївського товариства (1846 – 1848), подій історії України в пошуку злагоди у системі соціальних стосунків між людиною і державою, людиною і владою, державою і Церквою, у сподіванні на порятунок не шляхом насилля, крові, а шляхом Віри й Любові. Є. Сверстюк, коментуючи пункти Декларації, говорить: “... Христос прийшов возвістити світло Розуму, Правди й Любові ... у нашому скаламученому житті ... того історичного спільного звернення церков, донедавна порізнених – до народу, пригніченого моральним занепадом і матеріальними злиднями ... Церква починає підійматися до належного їй місця – учительного ... Люди не порозумнішали. Але вони отримали гіркі уроки й тяжкі карі за боговідступництво, за поклоніння дияволу й віру в обіцяну ним владу над світом ... втрата страху Божого [...] На людей впав лютий страх – одного перед одним. Почалося взаємознищення й взаємопожирання. Приклад був зовсім прозорим. Бог послав дощ і зовсім урожайний рік, а осатаніла людина одбирала від слабшої кусень хліба ... найтяжча кара – коли Бог відбирає розум і пам'ять. І

досі важко повернути людей до притомності ... учительська місія Церкви полягає у наверненні народу до пам'яті й до правди ... важливо, щоб усі церкви були в головному єдиними [...] вони єдині в православної літургійній молитві за “богохранимий край наш, уряд і військо” ... ми молимося за благочестя й мудрість наших правителів, щоб вони мали над собою страх Господній як джерело мудрості ... ми молимося ... за Уряд України, щоб він знав, що ми підтримуємо його в служінні, у шануванні свого народу, у мудрому провіді до життя гідного й радісного. Ми молимося. Щоб Уряд пізнав дорогу, назначену нам Богом [...] не збився з української дороги на чужинницькі легкі манівці [...] щоб наша молитва була щирою. Від серця. А це значить, що ми вимагаємо від влади дотримання присяги й закону. Не будеш чесним громадянином, якщо будеш потурати беззаконню й удавати, що не бачиш нечестивих діянь уряду, за якого молимося. Я не буду гідним громадянином, коли не скажу правителям одверто чесної правди [...] коли Церква нагадує правителям про їхню присягу й про потреби народу – то звучить поважно. То заклик до навернення до загубленої дороги. Церква [...] хоче піднести їх (правителів) у своїх власних очах і в очах народу. Ініціатива церков [...] давно визріла. У народі накопало. Народ не може терпіти владу, яку не можна поважати [...] це вже викликає обурення в народі й провокує в певних середовищах екстремізм [...] підтримуючи голос Церкви, українська громадськість прагне до конструктивної співпраці із владою на шляху навернення [...]. Заклик до створення національного Круглого столу є закликом до громадянської злагоди. У нас немає іншого шляху, як навернення до моральних принципів і демократичних методів” [8].

Текст містить декілька змістових частин, умовно назвемо їх так: есхатологічна – “загрози української кризи”, сотеріологічна – “об'єднання духовністю”, месіанська – “ми об'єдналися самі й закликаємо об'єднуватись інших”, інтегрально-гуманістична – “Україна нашої мрії (буде дана) не в подарунок, а з великої віри й поту нашого чола”. Однак у межах нашого дослідження, окрім визначеного, важливо встановити в “Декларації ініціативної групи

“Першого грудня” та коментарів до неї Є. Сверстюка – як взірцях реалізації в текстах певного спрямування сучасної української мови – галицькі елементи, які в традиції соціолекту, екзистенційно-ментальній настанові провини і відповідальності української інтелігенції за долю культури, нації й Держави інкорпоровані у публіцистичний стиль сучасної української мови.

Узявши до уваги зміст словникових статей ВТС СУМ, СУМ-11, ЛЛ 2012, інших академічних видань, маркування вміщених у них лексем (“гал.”, “зах.”, “діал.”, “книжне”) та проаналізувавши лексикон обстежуваних текстів, ми виявили в них такі галицькі елементи. Скажімо: іменник “кусень” СУМ-11 трактує як “те саме, що кусок”, посилаючись при цьому на вживання цієї лексеми в текстах галицьких письменників У. Кравченко, І. Франка [СУМ-11 IV: 415], [ВТС СУМ: 599]. Значення іменника *притомність*, за СУМом, – “1) стан за знач. притомний 1; 2) розм., рідко. Чітке розуміння чого-небудь; 3) діал. Присутність” [СУМ-11 VIII: 66], а за іншим тлумачним словником, – “Притомність, ж. 1. Стан за знач. притомний 1. 2. розм., рідко. Чітке розуміння чого-небудь. 3. зах. Присутність” [ВТС СУМ: 1136]. Прислівник *одверто* вважається стилістично не маркованим, пор.: *одверто* – відверто, щиро [ЛЛ 2012: 504]. Як нам бачиться, низка одиниць нашої вибірки також є галицькими елементами в сучасній українській мові, однак у словникових статтях вони марковані то як діалектні, то як застарілі, то як стилістично забарвлені, хоча й ілюстровані прикладами з текстів галицьких письменників – І. Франка, С. Коваліва та ін., наприклад: “*Чеснота*, и, ж. Позитивна моральна риса в характері людини; доброчесність // заст. Чесність” [СУМ-11 XI: 316], [ВТС СУМ: 1600]; “*Посвята* – 3. діал. Самопожертва” [СУМ-11 VII: 313], [ВТС СУМ: 1076]; “*Манівці*, ів, мн. Кружний, обхідний шлях” [СУМ-11 IV: 321], [ВТС СУМ: 644].

Висновки. Аналіз ідейно-тематичного змісту, засобів його художнього вираження, мовних елементів у адресних текстах соціолекту представників Наддніпрянщини і Східної Галичини обстежуваного періоду (П. Куліша, І. Франка, А. Шептицького), сучасних українських достойників громадського утворення “Ініціатива

1 грудня” до галицької молоді й української (руської) інтелігенції допоміг пересвідчитися в беззаперечній актуальності листів-звернень суспільної еліти в часо-просторовому вимірі України, у провідній ролі інтелігенції в державному й громадському житті, у тяглоті її ідейної програми, а також у традиції використання певних мовних засобів для вербалізації цієї програми в текстах-зверненнях до інтелігенції. Це засвідчує тривалу традицію побутування сформованого функціонально-стильового різновиду мови інтелігенції як самостійної соціальної групи – її соціолекту, зокрема соціолекту української інтелігенції Східної Галичини.

Література

1. Декларація Ініціативної групи “Першого грудня” // 13 грудня 2011 р. / В’ячеслав Брюховецький, Богдан Гаврилишин, Семен Глузман, Володимир Горбулін, кардинал Любомир Гузар, Іван Дзюба, Мирослав Маринович, Мирослав Попович, Євген Сверстюк, Вадим Скуратівський, Ігор Юхновський. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/kushniruk/4ee9d7d790b8b/>.
2. Емський указ // М. Семчишин. Тисяча років української культури (Історичний огляд культурного процесу). – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто : НТШ, бібліотека Українознавства, 1985. – Т. 52. – 550 с.
3. Жулинський М. Іван Франко – речник українського націоналізму / М. Жулинський // Слово Просвіти. Всеукраїнський культурологічний тижневик. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovoprosvity.org/2013/06/13/іван-франко-речник-культурного-нації/>.
4. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть: соціально-політичний портрет / Георгій Касьянов. – К. : Либідь, 1993. – 172 с.
5. Куліш П. Зазивний лист до української інтелігенції / П. Куліш // Куліш П. Твори : в 2 т. – [2-ге видання]. – Т. 1 : Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади [Вступна стаття, упоряд. і приміт. Є.К. Нахліка ; ред. тому М.Д. Бернштейн]. – К. : Наукова думка, 1998. – С. 400 – 413.
6. Лисяк-Рудницький І. Виродження та відродження інтелігенції / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : в 2 т. ; Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицак. – К. : Основа, 1994. – Том. 2. – С. 361 – 380.
7. Нариси історії української інтелігенції (перша половина XX ст.) : у 3-х книгах / [С.І. Білоконь [та ін.] ; відповідальний редактор Ю.О. Курносов] ; Академія наук України, Інститут історії України, Відділ історії культури українського народу. – К. : Інститут історії України, 1994.
8. Сверстюк Є. Із приводу ініціативи 1 грудня / Є. Сверстюк // Українська правда. Понеділок, 26 грудня 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/12/26/6865545/>.

9. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодезі / І. Франко // Зібрання творів : у 50 томах. – Т. 45. Філософські праці. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 400 – 410.

10. Шептицький А. Листъ пастырскій Высокопреосвященногo Андрея Шептицкого, Митрополита Галицкого, Архієпископа Львѣвского, Епископа Каменця Подѣльского До руськой интелігенціи / А. Шептицький. – Жовква : Печатня оо. Василянъ, 1901. – 48 с.

11. Шептицький Андрей. Пастырські послання 1899 – 1914 рр. / Андрей Шептицький. – Т. 1. – Фундація “АНДРЕЙ”. – Львів : Видавництво “АРГОС”, 2007. – L + 1014 с.

12. Шип Н. Интеллигенция на Украине (XIX в.) : историко-социологический очерк / Н.А. Шип ; отв. ред. В.Г. Сарбей. – К. : Наукова думка, 1991. – 172 с.

Умовні скорочення

ВТС СУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.

ЛЛ-2012 – Лексикон львівський: поважно і на жарт. – 2-е вид., доповн. і випр. / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича ; Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – (Серія “Діалектологічна скриня”). – 852 с.

СУМ-11 – Словник української мови : в 11 т. / НАН України ; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980 рр.

Гирняк Светлана. Самоопределение украинской интеллигенцией своей роли в социальном мире: единство прошлого и настоящего. В статтє дана характеристика идейно-тематическому содержанию, средствам художественного выражения и языковым особенностям “Зазывного письма к украинской интеллигенции” П. Кулиша, “Открытого письма к галицкой украинской молодежи” И. Франко, пастырского послания “К русской интеллигенции” А. Шептицкого, которые были написаны на рубеже XIX – XX вв., а также текста “Декларации инициативной группы “Первого декабря” (декабрь, 2011). Анализ названных текстов помог увидеть особую актуальность писем-обращений общественной элиты во временно-пространственном измерении Украины, очертить ведущую роль интеллигенции в языковых, национальных и государственных процессах.

Ключевые слова: интеллигенция, социальная дифференциация общества, язык, письмо-обращение, П. Кулиш, И. Франко, А. Шептицкий, Восточная Галичина.

Hirnyak Svitlana. Ukrainian intellectuals' self-determination of their role in the social world: the unity of the past and present. The paper presents the characteristics of the ideological and thematic content, means of artistic expression and linguistic features of P. Kulish's "Exhorting Letter to the Ukrainian Intellectuals", I. Franko's "Open Letter to the Galician Ukrainian Youth", A. Sheptytskyi's pastoral letter "To Russian Intellectuals" that were written at the turn of the nineteenth and twentieth centuries, as well as the text of the Declaration of the Initiative Group "First of December" (December 2011). The analysis of these texts helped to see the particular importance of written appeals of social elite in the time-space dimension of Ukraine, to outline the leading role of the intelligentsia in the language, the national and state processes.

Keywords: intellectual, social differentiation of society, language, letter of appeal, P. Kulish, I. Franko, A. Sheptytskyi, Eastern Galicia.